

Andrzej Ołaś

Uniwersytet Jagielloński

andrzej.olas@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2295-8645

<https://doi.org/10.26881/gsp.2022.s.12>

***E pluribus unum?* O optymalny model procedury cywilnej w sprawach spornych – uwagi na tle Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego**

I. Dywersyfikacja czy unifikacja? Uwagi wstępne

Dyskusję nad optymalnym modelem postępowania cywilnego rozpoznawczego w sprawach spornych można i należy rozpocząć od próby rozstrzygnięcia dylematu będącego centralnym tematem ostatniego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Jastrzębiej Górze w dniach 22–25 września 2021 r. zatytułowanego „Między jednolitością a odrębnościami. Rodzaje i tryby postępowania cywilnego”. W przedmiotowym zakresie obecnie można dostrzec potężny rozdźwięk pomiędzy stanowiskiem nauki prawa z jednej strony, a działalnością prawodawcy z drugiej.

Jak dotychczas ustawodawca nie podjął żadnych kroków w kierunku redukcji niespotykanej w zachodnioeuropejskich systemach prawnych liczby postępowań odrębnych w procesie. Wręcz przeciwnie – wniosując po zgłaszanych w tym przedmiocie inicjatywach ustawodawczych, takich jak propozycja stworzenia odrębnego postępowania z udziałem konsumentów¹ czy też postępowania o ochronę dóbr osobistych przeciwko osobom o nieustalonej tożsamości (względnie: postępowania w przypadku naruszenia dóbr osobistych za pośrednictwem sieci Internet przez osoby o nieustalanej tożsamości)² – zdaje się nie ustawać w dążeniu do dalszej rozbudowy ich katalo-

¹ Zob. rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego i innych ustaw z dnia 26 sierpnia 2021 r. – druk sejmowy nr 2650, w którym w części pierwszej w księdze pierwszej w tytule VII po dziale IIa proponuje się dodanie działu IIb pt. *Postępowanie z udziałem konsumentów*; [http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-1024-2022/\\$file/9-020-1024-2022.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-1024-2022/$file/9-020-1024-2022.pdf) [dostęp: 12.11.2022].

² Zob. opracowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości projekt ustawy z dnia 15 stycznia 2021 r. o ochronie wolności słowa w internetowych serwisach społecznościowych, w którym proponuje się dodanie w części pierwszej w księdze pierwszej w tytule VII w dziale VIII (*Postępowania elektroniczne*) rozdziału 2 zatytułowanego *Postępowanie o ochronę dóbr osobistych przeciwko osobom o nieustalanej tożsamości*; <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zachecamy-do-zapoznania-sie-z-projektem-ustawy-o-ochronie-wolnosci-uzytkownikow-serwisow-spolesnosciovych> [dostęp: 1.03.2022]. Zob. również zgłoszony przez grupę posłów (przedstawiciel wnioskodawcy: posłanka J. Scheuring-

gu³, dostrzegając w dywersyfikacji procedury (w założeniu dostosowaniu przepisów proceduralnych do specyfiki i potrzeb różnych kategorii spraw oraz występujących w nich podmiotów) istotny instrument w dążeniu do jej usprawnienia, w tym poprawy dostępu do sądu oraz zwiększenia efektywności udzielanej ochrony prawnej.

Doktryna – wnioskując choćby po treści referatów wygłoszonych podczas ostatniego Zjazdu oraz głosach w dyskusji – z rzadko spotykaną zgodnością opowiada się natomiast nie tylko przeciwko dalszej dywersyfikacji postępowania procesowego poprzez tworzenie kolejnych postępowań odrębnych w procesie, ale również w zdecydowanej większości za potrzebą ograniczenia liczby tych postępowań⁴. Jak wskazuje się przy tym, cel ów można osiągnąć za pomocą różnych, wzajemnie komplementarnych środków, takich jak:

- 1) wyprowadzenie spraw w sposób nieuzasadniony przekazanych do drogi sądowej w ramach postępowania cywilnego, do drogi sądowo-administracyjnej bądź też przekazanie ich wyspecjalizowanym sądom rozpoznającym owe sprawy poza postępowaniem cywilnym. Pozwoliłoby to na usunięcie z kodeksu postępowania cywilnego⁵ istniejących postępowań regulacyjnych oraz postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych;
- 2) eliminacja procedur odrębnych:
 - a) obejmujących sprawy wyodrębnione w oparciu o błędne, a w każdym razie nieprzekonujące założenia metodologiczne (postępowanie w sprawach gospodarczych),
 - b) które nie sprawdziły się w okresie ich obowiązywania, nie spełniając pokładanych w nich przez pomysłodawców i ustawodawcę oczekiwań związanych z przyspieszeniem i usprawnieniem postępowania oraz poprawieniem dostępu do wymiaru sprawiedliwości (postępowanie uproszczone);

-Wielgus) projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo telekomunikacyjne (EW-020-388/21), który zakłada w części pierwszej w księdze pierwszej w tytule VII po dziale VIII dodanie działu IX pt. *Postępowanie w przypadku naruszenia dóbr osobistych za pośrednictwem sieci Internet przez osoby o nieustalonej tożsamości*; [http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-388-2021/\\$file/9-020-388-2021.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-388-2021/$file/9-020-388-2021.pdf) [dostęp: 1.03.2022].

³ W tym zakresie nie można zapomnieć o restytucji w nowej odsłonie odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych na mocy ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469 ze zm.; dalej: nowelizacja z 2019 r.) oraz wprowadzenia do kodeksu nowego postępowania w sprawach własności intelektualnej na mocy ustawy z dnia 13 lutego 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 288).

⁴ O podobnym *communis opinio* nie może być jednak mowy w wypadku przedstawicieli praktyki prawa zajmujących się komentowaniem aktualności w prawie w specjalistycznych mediach. Por. np. entuzjastyczne oceny części praktyków dla idei wprowadzenia do kodeksu postępowania cywilnego odrębnego postępowania w sprawach konsumenckich, sformułowane w związku z upublicznieniem prac nad projektem nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego powołanym w przypisie pierwszym – J. Ojczyk, P. Rojek-Socha, *Odrębna procedura cywilna ma wzmocnić pozycję konsumentów*, Prawo.pl, 30 listopada 2020, <https://www.prawo.pl/biznes/odrebna-procedura-cywilna-w-sprawach-konsumentow-nowelizacja-kpc,504828.html> [dostęp: 25.02.2022].

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.; dalej: k.p.c.).

- 3) konsolidacja krajowych postępowań przyspieszonych i uproszczonych ukształtowanych w oparciu o konstrukcję odwrócenia sporu (*ex parte*), takich jak postępowanie nakazowe i upominawcze oraz elektroniczne postępowanie upominawcze;
- 4) przekazanie wszystkich bądź niektórych postępowań w sprawach małżeńskich oraz między rodzicami a dziećmi do postępowania nieprocesowego.

Jak się przy tym wydaje, najsilniejszy konsens istnieje co do zasadności podjęcia kroków, wskazanych w pkt 1 i 2 lit. a powyżej. Postępowanie uproszczone zdaje się bowiem w dalszym ciągu cieszyć względnie pozytywną oceną części przedstawicieli doktryny, jeżeli nie co do obecnego jej jurydycznego kształtu po nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego dokonanej na mocy nowelizacji z 2019 r., to przynajmniej co do zasadności wyodrębnienia i ogólnej przydatności tego postępowania⁶. Powyższe nie pozwala uznać – skądinąd słusznego, o czym w kolejnym punkcie – postulatu jego eliminacji za dominujący.

Postulaty zrekapitulowane w pkt 3 i 4 powyżej nie spotkały się natomiast jeszcze z bardzo znaczącym (a w każdym razie licznym i jednoznacznym) poparciem. Co więcej, wydają się być one w pewnym stopniu kontrowersyjne, nie tylko z uwagi na „utrwaloną tradycję prawną” nakazującą utrzymanie w tym zakresie *status quo*, ale także ze względów teoretycznych. W głównej mierze kształt poszczególnych postępowań w sprawach małżeńskich i pomiędzy rodzicami a dziećmi w aspekcie podmiotowym i przedmiotowym zdaje się je jednak predestynować do postępowania procesowego. Z kolei zasadnicze różnice co do materiału procesowego stanowiącego podstawę do wydania nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym i upominawczym, rzutujące na odmienną specyfikę nakazowego i upominawczego nakazu zapłaty, a przede wszystkim charakter środków zaskarżenia przeciwko tym nakazom oraz kształt postępowania wywołanego ich wniesieniem przemawia przeciwko konsolidacji tych postępowań, w zakresie szerszym niż przywrócenie przepisów wspólnych dla obu procedur, co też – mniej lub bardziej udanie – uczyniono mocą nowelizacji z 2019 r. Zasadne wydaje się być natomiast zintegrowanie elektronicznego postępowania upominawczego

⁶ Zdaniem M. Skibińskiej to właśnie zmiany wprowadzone na mocy ostatniej dużej nowelizacji kodeksu podają w wątpliwość charakter tego postępowania jako postępowania przyspieszonego oraz sens jego wyodrębnienia, pozbawiając go jego dotychczasowych zalet, tj. szybszego, prostszego i tańszego dochodzenia roszczeń w postępowaniu cywilnym; zob. M. Skibińska, *Zakres przedmiotowy postępowania uproszczonego a sprawność postępowania w świetle znowelizowanego art. 505 k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3, s. 408–409 i 420; *eadem*, *Pominięcie przepisów o postępowaniu uproszczonym a sprawniejsze rozwiązanie sporu – próba oceny możliwości zastosowania art. 505¹ § 3 KPC*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 14, s. 745. Również J. May zdaje się zasadniczo pozytywnie oceniać koncepcję postępowania uproszczonego jako procedury uproszczonej i przyspieszonej, krytycznie odnosząc się jednak do niektórych dokonanych w niej ostatnio zmian (zwłaszcza dopuszczenia w tym postępowaniu dowodu z opinii biegłego); zob. J. May, *Wpływ zmian normujących postępowanie uproszczone na dochodzenie roszczeń odszkodowawczych (wybrane zagadnienia)*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3, s. 384 i nn. Pozytywnie co do samego postępowania uproszczonego, jak i dopuszczenia w jego ramach możliwości przeprowadzenia opinii biegłego, z równoczesnym rozszerzeniem zakresu i znaczenia sędziowskiego uznania zob. J. Derlatka, *Ustalenie zasadności lub wysokości świadczenia przy zastosowaniu wiadomości specjalnych w postępowaniu uproszczonym*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 1, s. 29 i nn.

ze zwykłym postępowaniem upominawczym, jako jego „podtypu”, po ujednoczeniu zakresu przedmiotowego obu postępowań w kierunku przyjętym dla „zwykłego” postępowania upominawczego oraz odstąpieniu od przyjętego na mocy wspomnianej nowelizacji kodeksu z 2019 r. modelu dyskontynuacji⁷.

II. Piekło wybrukowane dobrymi intencjami – kilka uwag o postępowaniu uproszczonym

Pomimo zasługujących na pełną akceptację celów postawionych przed postępowaniem uproszczonym, w postaci usprawnienia i przyspieszenia postępowania w sprawach drobnych i prostych, po przeszło 20 latach funkcjonowania tego postępowania w Polsce oraz podejmowanych próbach w kierunku jego ulepszenia, zdecydowanie łatwiej o rozczarowanie niż optymizm co do możliwości realizacji wyżej wymienionych celów stawianych przed tą procedurą w jej obecnym kształcie. Wydaje się bowiem, że w istocie rzeczy same założenia, jakie legły u podstaw konstrukcyjnych tego postępowania, były z gruntu błędne. Idea, że przez eliminację lub ograniczenie klasycznych instytucji procesowych, takich jak podmiotowe i przedmiotowe zmiany powództwa, kumulacja roszczeń, zarzut potrącenia czy powództwo wzajemne, których obowiązywanie w „zwykłym” postępowaniu procesowym służyć ma prawidłowemu, tj. zorientowanemu na efektywne załatwianie spraw cywilnych, ukształtowaniu reguł proceduralnych, osiągnięciu się pożądane cele w postępowaniu uproszczonym, stanowi wyraz logicznego błędu, selektywnej dezaprobaty dla wyżej wymienionych instytucji albo też nieuzasadnionego przekonania, iż sprawy cywilne z powództw o świadczenie o wartości przedmiotu sporu do 20 tysięcy złotych różnią się swą specyfiką tak dalece względem spraw o świadczenia o wyższej wartości tudzież spraw o ustalenie i ukształtowanie, że – mówiąc obrazowo – to co dla drugiej kategorii jest „lekarstwem”, w „pierwszych” stanowi zasługującą na eliminację „truciznę”.

Za wyraz częściowego „wotum nieufności”, a w każdym razie większej niż uprzednio dozy realizmu samego ustawodawcy wobec postępowania uproszczonego jako remedium na sprawne załatwianie spraw zaliczonych normatywnie do „drobnych i prostych”, uznać można istotne rozszerzenie na mocy nowelizacji z 2019 r. podstaw od odstąpienia przez sąd od stosowania przepisów o postępowaniu uproszczonym⁸.

⁷ Na temat zmian wprowadzonych w elektronicznym postępowaniu upominawczym na mocy nowelizacji z 2019 r. zob. zwłaszcza A. Olaś, *Elektroniczne postępowanie upominawcze po zmianach na mocy nowelizacji z 4.7.2019 r.* [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020, s. 311 i nn.

⁸ Por. art. 505¹ § 3 k.p.c. dodany na mocy tej ustawy z art. 505⁷ k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 7 listopada 2019 r. Szerzej na ten temat zob. zwłaszcza A. Olaś, *Postępowanie uproszczone po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Rylski, Warszawa 2020, s. 221 i nn.; M. Skibińska, *Pominięcie przepisów...*, s. 738 i nn.

Oparcie dyskrecjonalnego uprawnienia sądu w tym zakresie na ocennej klauzuli generalnej „sprawności rozwiązania sporu” jest ewidentnym przejawem przyjęcia przez ustawodawcę do wiadomości, że w rzeczywistości, w okolicznościach konkretnej sprawy kwalifikującej się formalnie do postępowania uproszczonego, to przewidziane w tym postępowaniu szczególnie względem postępowania zwykłego rozwiązania proceduralne mogą okazać się „trucizną”, a nie remedium na bolączki wymiaru sprawiedliwości w postaci niedostatecznej efektywności postępowania w zakresie realizacji jego celu i funkcji.

Reasumując, w ocenie autora obecne postępowanie uproszczone, jako twór dysfunkcyjny, winno być derogowane. Za uzasadniony można natomiast uznać postulat głębszej integracji europejskiego postępowania w sprawie drobnych roszczeń do krajowego porządku prawnego poprzez rozszerzenie zakresu jego zastosowania w polskim porządku prawnym do spraw „czysto krajowych”, a więc pozbawionych elementu transgranicznego, z utrzymaniem jednak jego opcjonalnego (fakultatywnego) charakteru.

III. Modelowe Europejskie Reguły Postępowania Cywilnego jako nowy punkt odniesienia w dyskusji o pożądanym kształcie procedury cywilnej

Celem niniejszego artykułu w dalszej jego części nie jest szczegółowa dogmatyczno-prawna analiza zasygnalizowanych powyżej postulatów, lecz spojrzenie na fundamentalną kwestię pożądanego normatywnego modelu postępowania cywilnego rozpoznawczego w sprawach spornych w aspekcie dążenia do jego ujednoczenia bądź też alternatywnie dalszej dywersyfikacji przez pryzmat najnowszego, a zarazem najbardziej imponującego poziomem zaawansowania osiągnięcia w dziedzinie wysiłków na rzecz harmonizacji i modernizacji prawa procesowego cywilnego w Europie za pomocą instrumentów *soft-law*, a mianowicie Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego Europejskiego Instytutu Prawa (European Law Institute – ELI) i Międzynarodowego Instytutu Unifikacji Prawa Prywatnego (Institut international pour l'unification du droit privé – UNIDROIT)⁹.

⁹ ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure przyjęte w drugiej połowie 2020 r. (odpowiednio w dniach 15 lipca 2020 r. i 24 września 2020 r.) przez Radę Europejskiego Instytutu Prawa (ELI Council) oraz Radę Zarządzającą Międzynarodowego Instytutu Unifikacji Prawa Prywatnego (UNIDROIT Governing Council), dalej powoływane w niniejszym tekście jako: Reguły ELI/UNIDROIT lub Zasady ELI/UNIDROIT; <https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules> [dostęp: 1.03.2022]. Na temat genezy, procesu powstawania, charakteru prawnego, struktury, zakresu, metody regulacji oraz ogólnej oceny Reguł ELI/UNIDROIT zob. A. Olaś, *W stronę modelowego Europejskiego Kodeksu Postępowania Cywilnego: od Projektu Storme do Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 9, s. 7 i nn.

IV. Modelowe Europejskie Reguły Postępowania Cywilnego: tyle unifikacji, na ile to możliwe – tyle dywersyfikacji, na ile to konieczne

Na wstępie warto podkreślić, że Reguły ELI/UNIDROIT normują wyłącznie „zwykłe” postępowanie procesowe (sporne), rezygnując nie tylko z uregulowania postępowania nieprocesowego (niespornego), ale również – z wyjątkiem postępowania grupowego służącego realizacji interesów zbiorowych i rozproszonych (*collective proceedings*)¹⁰ – rozmaitych postępowań odrębnych w procesie (w tym postępowania w sprawie nakazu zapłaty oraz drobnych roszczeń, przewidzianych w prawie unijnym w odniesieniu do spraw transgranicznych)¹¹. Głównym założeniem projektu, który doprowadził do

¹⁰ Zob. część XI Reguł ELI/UNIDROIT. W uzasadnieniu wskazano trafnie, że po dekadach nieufności dla amerykańskiej instytucji *class action* w Europie, wobec wyzwań i zagrożeń dla interesów konsumentów, ochrony środowiska oraz innych wartości ponadindywidualnych ze strony międzynarodowych korporacji wymykających się działaniom regulacyjnym państw ich instytucji o charakterze prewencyjnym, proliferacja rozmaitych procedur zmierzających do ochrony interesów zbiorowych i rozproszonych stała się swoistym *signum temporis*, przy czym ich wysokie zróżnicowanie czyni uzasadnionym podjęcie działań harmonizacyjnych w tym obszarze, czemu służy zaproponowanie w Regułach ELI/UNIDROIT rozwiązania modelowego (zasadniczo opartego na systemie *opt in* (reguła 215(1)), ale z możliwością zastąpienia jej w uzasadnionych przypadkach w drodze wyjątku przez sąd charakterystyczną dla amerykańskiej *class action* regułą *opt out* (reguła 215(2)); zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 23–24, 369 i nn.

¹¹ Powody takiej decyzji były wielorakie. W wypadku postępowania w sprawie drobnych roszczeń oraz postępowania w sprawie europejskiego nakazu zapłaty uznano, że nie ma realistycznych szans na wyjście poza wysoki poziom harmonizacji proceduralnej zapewnianych w tym zakresie przez jednolite prawo unijne w formie rozporządzeń 1896/2006 i 861/2007. W uzasadnieniu Reguł ELI/UNIDROIT znajduje się natomiast sugestia, że to właśnie regulacje unijne są adekwatnym „prawem modelowym”, które może być wdrażane do krajowych procedur cywilnych na zasadzie rozszerzenia ich przedmiotowego zakresu zastosowania na sprawy o charakterze czysto krajowym (pozbawionych elementu transgranicznego – wewnątrzunijnego). Odnośnie do postępowań dokumentowych, w rodzaju postępowania nakazowego, uznano, że ich wprowadzenie nie jest celowe z tego względu, iż wykorzystywane są one tylko w stosunkowo niewielkiej liczbie europejskich państw, a ponadto mają ograniczoną efektywność, skoro w wypadku zaskarżenia nakazu zapłaty tak czy inaczej zachodzi konieczność przeprowadzenia pełnego postępowania dowodowego, nieograniczonego do dowodów z dokumentów; zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 21, 27–30. To ostatnie stanowisko nie wydaje się być jednak przekonujące. Przeciwnie – postępowania tego rodzaju są szeroko rozpowszechnionym fenomenem w postępowaniu cywilnym, występując „w różnych kulturach i systemach prawnych, na różnych etapach ich rozwoju oraz w różnych realiach ustrojowych i ekonomiczno-społecznych”; zob. M. Kostwiński, *Merytoryczne rozpoznanie sprawy w procesie cywilnym w ramach konstrukcji odwrócenia sporu*, Warszawa 2019, s. 71–72 i 391. Postępowania te łączy ponadto wspólna funkcja i cel: mają one za zadanie usprawnienie załatwiania spraw cywilnych, odciążenie wymiaru sprawiedliwości od konieczności czasochłonnego rozpoznawania spraw w kontryktoryjnych (już *ab initio*) postępowaniach, w których roszczenie między stronami nie jest sporne, oraz umożliwienie stronie czynnej uzyskania szybszej ochrony prawnej. Jak słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, postępowania oparte na konstrukcji odwrócenia sporu, w tym postępowanie upominawcze, spełniają istotną funkcję w systemie postępowania cywilnego, pozwalając na swoistą selekcję spraw bezspornych na wczesnym etapie procesu, a następnie doprowadzenie do ich szybkiego zakończenia; zob. M. Kostwiński, *Postępowanie nakazowe i upominawcze po nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 r. a postulat szybkości postępowania cywilnego*

powstania Reguł ELI/UNIDROIT, było stworzenie jednej i jednolitej, ale za to możliwie elastycznej i pojemnej procedury zdatnej do adaptacji i stosowania w możliwie szerokim wachlarzu spraw cywilnych i handlowych¹² – skomplikowanych, a także prostych pod względem faktycznym i prawnym; o wysokiej bądź niskiej wartości przedmiotu sporu¹³. Już w tym miejscu można zatem powiedzieć, że twórcy Reguł ELI/UNIDROIT opowiedzieli się jednoznacznie za jednolitością procedury cywilnej jako fundamentalnym założeniem konstrukcyjnym tworzonego prawa modelowego, uznając dywersyfikację za wyjątek wymagający silnego uzasadnienia.

Równocześnie jednak należy wskazać, że wykluczenie spod zakresu regulacji Zasad ELI/UNIDROIT m.in. spraw dotyczących stanu cywilnego, zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych osób fizycznych, stosunków majątkowych wynikających z małżeństwa lub związku uznawanego – w myśl przepisów mających zastosowanie do takiego związku – za mające skutki porównywalne do skutków małżeństwa; spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych, obowiązków alimentacyjnych wynikających ze stosunku rodzinnego, pokrewieństwa, małżeństwa lub powinowactwa, testamentów i dziedziczenia, w tym obowiązków alimentacyjnych powstających w związku ze śmiercią (zob. reguła 1(2)), wskazuje jednoznacznie na brak „doktrynerskiego” podejścia twórców projektu do wyżej wymienionego założenia. Twórcy ci nie wykluczyli bowiem potrzeby tworzenia postępowań odrębnych w sposób kategoriowy, przyjmując w szczególności do wiadomości, iż specyfika określonych kategorii spraw o charakterze przedmiotowym i merytorycznym, a więc wiążąca się ściśle ze specyfiką stosunków prawnych, z których te sprawy wynikają, może uzasadniać oparcie postępowania w tych sprawach na odmiennych zasadach czy też ich istotną modyfikację (np. przez wprowadzenie mocniejszego elementu inkwizycyjno-śledczego, prowadzącego do osłabienia zasady dyspozycyjności i kontradyktoryjności). Powyższe różnice mogą z kolei uzasadniać odmienności w zakresie struktury dynamicznej postępowania.

Dostrzegając zasadność dla wyłączenia pewnych kategorii spraw spod ogólnych reguł procesowych i stworzenia dla nich odrębnej procedury, w oficjalnych wyjaśnieniach do Reguł ELI/UNIDROIT wskazano wprost, że elastyczność stworzonej procedury umożliwiająca dostosowanie sposobu procedowania do specyfiki rozpoznawanych

go oraz zasada równości [w:] *Jurisprudencja 14. Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2021, s. 250 oraz powoływana tam literatura. Pozwala ono zatem na usprawnienie działania wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnienie efektywnej ochrony prawnej powodowi, realizując tym samym równocześnie interes prywatny i publiczny.

¹² Zgodnie z regułą 1(1) Reguł ELI/UNIDROIT zawarte w nich przepisy podlegają zastosowaniu w sprawach cywilnych i handlowych o charakterze zarówno czysto krajowym, jak i transgranicznym bez względu na właściwość sądu. Reguła 1(2) zawiera katalog spraw cywilnych i handlowych wyłączonych spod zakresu zastosowania tego aktu. Zarówno konstrukcja tych jednostek redakcyjnych, jak i samo wyliczenie wyłączeń spod zakresu zastosowania aktu oparte jest wiernie na art. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (przekształcenie) (Dz. Urz. EU L 351 z 20.12.2012, s. 1) oraz art. 1 konwencji lugańskiej o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych z dnia 21 grudnia 2007 r. (Dz. Urz. UE L 339 z 21.12.2007, s. 3).

¹³ Zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 12, 46.

spraw, w tym dobór odpowiednich instrumentów procesowych, eliminuje potrzebę wprowadzenia specjalnego postępowania w sprawach konsumenckich bądź też dotyczącego innych kategorii podmiotów chronionych obligatoryjnymi przepisami prawa Unii Europejskiej lub prawa krajowego¹⁴. Ze względu na elastyczność ogólnych ram proceduralnych oferowanych przez Reguły ELI/UNIDROT sprawy te mogą być bowiem należycie załatwiane na podstawie tych przepisów przez ich właściwe stosowanie.

W kontekście spraw konsumenckich autorzy Reguł ELI/UNIDRIOT słusznie zauważyli problem związany z orzecnictwem TSUE statuującym obowiązek stosowania przez sądy z urzędu mandatoryjnych przepisów prawa Unii Europejskich chroniących konsumentów. W tym zakresie uznano, że obecnie obowiązek ten może być satysfakcjonująco realizowany przez sądy przy zastosowaniu Reguł ELI/UNIDROIT (ich implementacji do prawa krajowego) bez potrzeby tworzenia odrębnej procedury¹⁵. Zgodnie bowiem z Regułami ELI/UNIDROIT, aprobującymi zasadę *iura novit curia*, to sąd, a nie strona, odpowiada za ustalenie i zastosowanie właściwych norm prawa materialnego (reguła 26(2))¹⁶, przy czym strony nie mogą skutecznie wyłączyć w drodze konsensu zastosowania norm prawnych wymuszających swoje zastosowanie (reguła 26(3))¹⁷. W przypadku ustalenia przez sąd, że w zawisłej przed nim sprawie mają zastosowanie określone obligatoryjne normy wymuszające swoje zastosowanie, sąd ten powinien zwrócić się do strony chronionej na mocy tych norm, jeśli okaże się to konieczne, o odpowiednie uzupełnienie jej przytoczeń faktycznych oraz dowodów na ich poparcie stanowiących podstawę zgłoszonego żądania bądź podjętej obrony (reguła 96)¹⁸.

W przypadku braku wymaganej aktywności strony – zaniechania przez stronę zgłoszenia adekwatnych dla sprawy twierdzeń o faktach bądź też wniosków dowodowych, może powstać jednak trudniejsze pytanie, a mianowicie – czy pomimo pasywności strony/niedopełnienia ciężącego na niej ciężaru przytoczenia sąd musi tak czy inaczej przeprowadzić adekwatne dowody z urzędu, w celu zapewnienia skuteczności norm ochronnych wymuszających swoje zastosowanie. Tę ostatnią kwestię Reguły ELI/UNIDROIT pozostawiły do rozstrzygnięcia orzecnictwu sądów krajowych z uwzględnieniem judykatury TSUE¹⁹. Równocześnie jednak zaznaczono, że dalszy rozwój

¹⁴ Zob. *ibidem*, s. 15.

¹⁵ Zob. *ibidem*, s. 16.

¹⁶ Zgodnie z tym przepisem sąd musi określić prawidłową podstawę prawną swojego rozstrzygnięcia. Obejmuje to również sprawy rozpoznawane na podstawie prawa obcego. Sąd może to jednak uczynić jedynie po zapewnieniu stronom rozsądnej możliwości przedstawienia swoich argumentów w kwestii podstawy prawnej sporu, w tym prawa właściwego.

¹⁷ W myśl tego przepisu w zakresie, w którym strony mogą swobodnie rozporządzać swoimi prawami, mogą one uzgodnić podstawę prawną roszczenia lub szczegółowe kwestie sporne dotyczące roszczenia pozostawione rozstrzygnięciu sądu. Taka umowa stron musi być wyraźna i, nawet jeśli została zawarta przed wszczęciem postępowania, musi zostać powołana w piśmie procesowym. Powyższa umowa wiąże sąd.

¹⁸ Przepis ten stanowi, że sąd może zezwolić lub wezwać stronę do wyjaśnienia, uzupełnienia lub zmiany jej twierdzeń o faktach oraz do przedstawienia dodatkowych dowodów na przytoczane fakty, z zastrzeżeniem umożliwienia wszystkim stronom odniesienia się do takich nowych twierdzeń i dowodów.

¹⁹ Zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 16.

orzecznictwa europejskiego w sprawach konsumenckich w kierunku narzucania inkwizycyjnych form postępowania w celu zapewnienia *effet utile* materialnego prawa konsumenckiego może uzasadniać stworzenie odrębnej procedury w tych sprawach. Dalsze postępy judykatury TSUE w kwestii procesowej ochrony konsumentów mogą bowiem uczynić wymagania stawiane sądom krajowym rozpoznającym sprawy konsumenckie przez ów sąd niemożliwymi do pogodzenia z Regułami ELI/UNIDROIT opartymi na zasadzie współdziałania stron i sądu, a nie na zasadzie inkwizycyjnej²⁰.

V. Podstawowe środki zapewnienia jednolitości postępowania w Modelowych Europejskich Regułach Postępowania Cywilnego

W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że idea jednolitości postępowania w ramach Reguł ELI/UNIDROIT realizowana jest za pomocą trzech podstawowych środków, a mianowicie:

1) jasnego wyeksponowania naczelných zasad procesowych kształtujących i organizujących model postępowania w ramach przepisów ogólnych tychże reguł (zob. dział 2 części I Reguł ELI/UNIDROIT zatytułowany *Zasady*). Co przy tym istotne, lektura uzasadnienia do przepisów statuujących poszczególne zasady świadczy jednoznacznie o stanowczym odrzuceniu przez twórców Reguł ELI/UNIDROIT „ornamentacyjnego” podejścia do naczelných zasad procesowych. Poza wyjaśnieniem istoty i znaczenia tych zasad oraz ich wzajemnych powiązań, a także zachodzących pomiędzy nimi napięć uzasadnienie wskazuje bowiem w każdym wypadku na konkretne, szczegółowe przepisy Reguł ELI/UNIDROIT, stanowiące implementację owych ogólných zasad, podkreślając również potrzebę wykładni i stosowania całości zawartych tam przepisów z uwzględnieniem naczelných zasad procesowych;

2) klarownej struktury postępowania pierwszoinstancyjnego dzielącego się modelowo na trzy podstawowe fazy: (i) postępowanie pisemne sprowadzające się do wymiany przez strony pism przygotowawczych; (ii) postępowanie pośrednie (przygotowawcze) mające na celu rozwiązanie sporu na wczesnym etapie, a w razie braku takiej możliwości zaplanowanie postępowania przy aktywnym udziale stron oraz przygotowanie sprawy do efektywnego rozstrzygnięcia na rozprawie głównej; (iii) skoncentrowana rozprawa główna, po której przeprowadzeniu następuje wydanie wyroku²¹. Co przy tym istotne, struktura ta ma charakter modelowy i ramowy (*a full procedural programme*) w tym znaczeniu, iż nie musi być ona w każdym postępowaniu (w tym także postępowaniu zakończonym merytorycznym rozstrzygnięciem sprawy w wyroku) wdrożona w pełni²². Zakres poszczególných etapów postępowania (w tym zwłaszcza liczba wymienianých pism procesowych, zakres czynności przygotowawczych w ramach postępowania przygotowawczego, w tym np. wzajemnego wyjawienia

²⁰ Zob. *ibidem*, s. 16–17.

²¹ Zob. *ibidem*, s. 12.

²² Zob. *ibidem*.

informacji i dowodów na żądania zgłoszone przez poszczególne strony) ma być dostosowany do potrzeb konkretnej sprawy. Zasady ELI/UNIDROIT dopuszczają przy tym także możliwość rezygnacji z postępowania przygotowawczego w całości, jeżeli jego przeprowadzenie nie jest celowe dla sprawnego załatwienia sprawy;

3) stworzenia szerokiego katalogu proceduralnych narzędzi (*procedural tools*) służących realizacji różnych celów częściowych w ramach prowadzonego postępowania, z pozostawieniem stronom procesu oraz sądowi szerokiego marginesu swobody w zakresie doboru środków koniecznych i adekwatnych w danym postępowaniu, przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności sprawy i z poszanowaniem zasady proporcjonalności.

Reasumując, unitarna procedura cywilna kształtowana przez Reguły ELI/UNIDROIT wokół szkieletu składającego się z naczelných zasad procesowych, modelu struktury dynamicznej postępowania oraz konkretných narzędzi procesowych w dyspozycji sądu i stron oznacza tak naprawdę swoistą jedność opartą na wielości możliwych sposobów procedowania w sposób maksymalnie dostosowany *a casu ad casum* do specyfiki konkretných spraw, podporządkowany zasadniczemu celowi postępowania, a mianowicie sprawiedliwemu, efektywnemu i szybkiemu rozwiązaniu sporu (zob. reguła 2) w ramach procedury proporcjonalnej pod względem poświęcanego czasu, środków i kosztów postępowania, jak i ewentualnych ingerencji w prawa i wolności stron oraz osób trzecich (reguły 5–8)²³.

VI. Nadać nową treść i jakość starym ideom, czyli o roli lojalnego współdziałania stron i ich pełnomocników oraz sądu, a także sędziowskiego kierownictwa postępowaniem w kształtowaniu optymalnego modelu procesowego

Wśród naczelných zasad procesowych wyeksponowanych w ELI/UNIDROIT, poza wzmiankowaną już powyżej zasadą proporcjonalności, szczególne znaczenie wydaje się mieć zasada lojalnego współdziałania stron i ich pełnomocników oraz sądu²⁴.

Zgodnie z regułą 2 strony, ich prawnicy oraz sąd muszą współdziałać w celu wspierania rzetelnego, efektywnego i szybkiego rozwiązania sporu. Wedle reguły 3 strony postępowania i ich prawnicy muszą: a) podjąć rozsądne i odpowiednie kroki w celu polubownego rozstrzygnięcia sporu; b) przyczyniać się do właściwego zarządzania postępowaniem; c) przedstawiać fakty i dowody; d) wspierać sąd w ustalaniu faktów oraz obowiązującego prawa; e) działać w dobrej wierze i unikać nadużywania uprawnień procesowych w relacjach z sądem i przeciwnikiem procesowym. Lojalne współdziałanie podmiotów postępowania postrzegane jest zatem jako warunek *sine qua non* realizacji wyżej wymienionych celów nowoczesnej procedury sądowej, związanych

²³ Co do zasady proporcjonalności na gruncie Reguł ELI/UNIDROIT zob. A. Olaś, *W stronę modelowego...*, s. 27 i nn.

²⁴ Szerzej na ten temat zob. *ibidem*, s. 24 i nn.

ściśle z należytych urzeczywistnieniem gwarancji prawa do sądu w rozumieniu art. 6 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka²⁵.

Zasada współdziałania stron nawiązuje niewątpliwie do rozwijanego w doktrynie niemieckiej ostatniego półwiecza modelu postępowania cywilnego opartego na idei dialogu pomiędzy organem procesowym oraz podmiotami postępowania²⁶. Model ten stanowić ma przewyższenie na drodze syntezy fundamentalnej antynomii pomiędzy liberalnym, zogniskowanym na ochronie prywatnych interesów podmiotów postępowania, modelem dyspozycyjno-kontradyktoryjnym procesu, zakładającym aktywność stron prowadzących spór o prawo przed neutralnym i pasywnym sądem, a zorientowanym na interes publiczny (społeczny) modelem oficjalno-śledczym, sytuującym sąd w roli pana postępowania (*dominus litis*) decydującego o jego toku, a nawet i przedmiocie, w stopniu radykalnie ograniczającym autonomię stron (a w skrajnej postaci limitującej wręcz ich podmiotowość)²⁷. Sprzeczność ta postrzegana była przez autorów Reguł ELI/UNIDROIT za istotną przeszkodę dla dalszego rozwoju prawa procesowego cywilnego oraz jego harmonizacji w Europie i na świecie²⁸.

W centrum idei procesu opartego na dialogu i współdziałaniu jest dążenie do równowagi między aktywnością stron i sądu we wszystkich aspektach postępowania, która ma przybliżyć do realizacji ideału rzetelnego, racjonalnego oraz efektywnego

²⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

²⁶ Zob. na ten temat R. Stürner, *Rola myśli dogmatycznej w prawie procesowym cywilnym*, „Polski Proces Cywilny” 2017, nr 3, s. 311–312 oraz powoływana tam literatura.

²⁷ Zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 36, a także R. Stürner, *Rola myśli...*, s. 312.

²⁸ Chodzi zwłaszcza o zakopanie przepaści (względnie zbudowanie pomostu) pomiędzy czysto kontradyktoryjnym modelem amerykańskim stawiającym jednoznacznie strony w roli *dominii litis* (zarówno co do toku postępowania, ram faktycznych wyznaczanych przez prezentowane twierdzenia i dowody, jak i płaszczyzny prawnej sporu związanej z koniecznością przytoczenia i uzasadnienia podstawy prawnej dochodzonych roszczeń oraz sformułowanej w procesie obrony), prowadzących spór przed neutralnym sądem, a bardziej typowym dla kontynentalnej Europy modelem zakładającym wyższy stopień aktywności sądu, a wręcz jego kierowniczą rolę w aspekcie czuwania nad prawidłowym tokiem postępowania (niem. *materielle und formelle Prozessleitung*) oraz stosowaniem z urzędu właściwych norm prawa materialnego (*iura novit curia*); zob. *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 37. Problem ten postawiony został już wcześniej, przy okazji prac nad Zasadami Międzynarodowego Postępowania Cywilnego Amerykańskiego Instytutu Prawa (American Law Institute – ALI) i UNIDROIT z 2006 r. (ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure, dalej: Zasady ALI/UNIDROIT). Już wówczas stwierdzono jednak, że stereotypowy podział na „czyste” systemy kontradyktoryjne i przeciwstawne im modele inkwizycyjne współcześnie realnie nie istnieje, zaś osłabianiu tej dychotomii sprzyja proces konwergencji obu modeli, w tym na drodze zmian w prawie, takich jak reforma Woolfa, która wprowadziła do angielskiego prawa procesowego cywilnego aktywizm sędziowski oparty na koncepcji zarządzania sprawą i postępowaniem (*case-management*). Tą samą drogą poszli twórcy Zasad ALI/UNIDROIT, a następnie Reguł ELI/UNIDROIT, poszukując elastycznego, a zarazem pragmatycznego wzorca ukierunkowanego na zapewnienie efektywnego pod względem kosztów i czasu postępowania, respektującego zarazem autonomię woli stron, w tym jej proceduralny przejaw w postaci zasady dyspozycyjności; zob. na ten temat np. V. Mikelénas, *The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and Rules of Transnational Civil Procedure and the New Code of Civil Procedure in Lithuania*, „Uniform Law Review” 2001, no. 4, s. 986.

pod względem kosztów i czasu procesu. Równowaga ta nie oznacza jednak prostej symetrii. W szczególności nie stanowi ona pozbawienia stron zasadniczej inicjatywy w przedstawianiu sądowi materiału procesowego w postaci twierdzeń i dowodów na uzasadnienie ich stanowiska co do przedmiotu procesu ani też zwolnienia sądu z odpowiedzialności za należytą wykładnię i stosowanie prawa materialnego. Niewątpliwie jednak wiąże się ona z przełamaniem prostej dychotomii wyrażonej łacińską paremią *da mihi factum, dabo tibi ius*²⁹. Z jednej strony oznacza to zatem zdecydowanie większe niż w czystym modelu kontradiktoryjnym (choć dalej jedynie subsydiarne wobec stron) zaangażowanie sądu w kształtowanie i krystalizację podstawy faktycznej i dowodowej procesu³⁰, z drugiej zaś silniejsze oddziaływanie przez strony procesu na stosowanie przez sąd prawa materialnego³¹, włącznie z możliwością, co do zasady wiążącego dla sądu, porozumienia się przez strony co do podstawy prawnej sporu³².

Istotną płaszczyzną realizacji zasady współdziałania sądu i stron w Regułach ELI/UNIDROIT, wymagającą adekwatnej aktywności wszystkich podmiotów postępowania, jest wreszcie ogólne kierownictwo (zarządzanie) postępowaniem (ang. *case management*, niem. *materielle und formelle Prozessleitung*). Wprawdzie w myśl reguły 4 aktywne i efektywne kierownictwo postępowaniem jest obowiązkiem sądu, który ma zapewnić równe traktowanie stron oraz czuwać nad wykonywaniem przez strony i ich pełnomocników ciężących na nich powinności procesowych, niemniej już wspomniana reguła 3 lit. b) zalicza przyczynianie się do prawidłowego zarządzania postępowaniem do podstawowych obowiązków stron i pełnomocników.

²⁹ Znamiennym przykładem odejścia na gruncie Reguł ELI/UNIDROIT od ścisłego stosowania tej zasady jest przyjęcie trójczłonowej konstrukcji powództwa, która w przeciwieństwie do obowiązującej na gruncie art. 187 § 1 pkt 1 i 2 k.p.c. dwuczłonowej koncepcji, poza określeniem żądania oraz jego podstawy faktycznej wymaga również odniesienia się do podstaw prawnych, które wspierają zgłoszone roszczenia, w tym prawa obcego, w taki sposób, który pozwoli sądowi na wstępną ewaluację roszczenia pod kątem istnienia jego podstawy prawnej (zob. art. 53 ust. 2 pkt a, c i d Reguł ELI/UNIDROIT). Co do wyżej wymienionej konstrukcji powództwa zob. m.in. K. Weitz, *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym* [w:] *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 695; B. Karolczyk, *Formułowanie twierdzeń pozwu oraz zasada „da mihi factum dabo tibi ius” w postępowaniu zwyczajnym w świetle nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 7, s. 345.

³⁰ Zob. zwłaszcza regułę 24(1), która stanowi, że strony muszą przedstawiać fakty na poparcie dochodzonych roszczeń i swojej obrony w procesie. Sąd może wezwać strony do wyjaśnienia lub uzupełnienia przytoczeń faktycznych stron. Zob. także regułę 25(1), wedle której każda ze stron jest obowiązana udowodnić podstawy faktyczne swojego stanowiska w procesie, przy czym strony muszą w tym celu zaofiarować stosowne środki dowodowe, zaś prawo materialne reguluje kwestię rozkładu ciężaru dowodu, oraz regułę 25(3) stanowiącą, że w stosownym zakresie sąd może wezwać strony do uzupełnienia zaofiarowanych dowodów. Wyjątkowo może on również dopuścić dowód z urzędu.

³¹ Zob. zwłaszcza regułę 3 lit. d, wedle której strony i ich pełnomocnicy muszą współdziałać z sądem w ustaleniu podstawy faktycznej i prawnej sporu, oraz regułę 26(2).

³² Zob. regułę 26(3).

VII. Pomędzy zasadą dyspozycyjności w klasycznym ujęciu a autonomią proceduralną w stylu postępowania arbitrażowego

Oparcie procesowego modelu proponowanego w Regułach ELI/UNIDROIT na zasadzie współdziałania sądu i stron oraz aktywnym sędziowskim kierownictwie ingerującym we wszystkie aspekty postępowania bynajmniej nie podważa obowiązywania klasycznej zasady dyspozycyjności (rozporządzalności) opartej na fundamentalnym dla demokratycznych państw prawnych poszanowaniu wolności, w tym autonomii woli stron. Przeciwnie, analiza Reguł ELI/UNIDROIT prowadzi do konstatacji, iż akt ten nie tylko przewiduje wszystkie „klasyczne”, znane również na gruncie kodeksu postępowania cywilnego, formy realizacji tej zasady³³, ale wprowadza też rozwiązania dopuszczone na gruncie polskiej kodyfikacji procesowej jedynie marginalnie w niektórych postępowaniach odrębnych, takie jak zrzeczenie się prawa do wniesienia środka zaskarżenia (por. regułę 154 i art. 505⁸ § 3 k.p.c.), a także instytucje w rodzimym prawie procesowym cywilnym szerzej nieznanne, jak w szczególności możliwość zawierania umów procesowych modyfikujących – w granicach zakreślonych przez mandatorijne przepisy – obowiązujące reguły procesowe, a nawet – określających w sposób wiążący dla sądu podstawy prawne całego sporu bądź dla poszczególnych spornych kwestii (reguła 26 ust. 3, reguły 57–60).

Wydaje się wręcz, iż zakres uprawnień stron do kształtowania reguł rządzących postępowaniem w ramach instytucji wspólnego wniosku o przeprowadzenie postępowania na uzgodnionych przez strony zasadach (tzw. *joint application for party-agreed proceedings*)³⁴ w pewnym zakresie zbliża proceduralny model Reguł ELI/UNIDROIT do właściwego dla arbitrażu modelu opartego na zasadzie autonomii proceduralnej. Zgodnie z tą zasadą, w granicach bezwzględnie wiążących norm prawa arbitrażowego forum (*lex loci arbitri*), strony mogą uzgodnić wedle swych preferencji sposób postępowania przed sądem polubownym (zob. art. 1184 § 1 k.p.c. wzorowany na art. 19 ust. 1 ustawy modelowej UNCITRAL z 1985 r. w sprawie międzynarodowego arbitrażu handlowego). W tym samym kierunku zmierza reguła 50(2), która stanowi, że jeśli strony uzgodnią określone kwestie z zakresu kierownictwa (zarządzania) postępowaniem³⁵,

³³ W tym: decydowanie przez strony o wszczęciu postępowania (reguła 2 (1)) oraz zakresie żądanej w nim ochrony w sposób wiążący dla sądu (reguły 23(1) i 23(2)); możliwość dysponowania tokiem postępowania i jego przedmiotem w drodze jednostronnych i dwustronnych czynności rozporządzających zmierzających do zakończenia postępowania w sprawie, takich jak cofnięcie pozwu, uznanie powództwa i ugoda sądowa (reguły 21(2), 56(1) i (2), 141).

³⁴ Zob. reguły 57–60. Instytucja ta wzorowana jest na francuskim *requête conjointe* unormowanym w art. 57–59 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego z dnia 6 lipca 1989 r. (*Code de procédure civile*); tak: *ELI/UNIDROIT Model...*, s. 156. Na temat tej instytucji zob. np. M. Schiling, *Die „principes directeurs“ des französischen Zivilprozesses*, Berlin 2002, s. 50–51. W literaturze polskiej zob. wzmiankę w: R. Flejszar, *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 412.

³⁵ Na marginesie warto dodać, że Reguły ELI/UNIDROIT sprzyjają próbom osiągnięcia tego rodzaju porozumień procesowych jeszcze na etapie poprzedzającym wytoczenie powództwa, normując przedprocesowe obowiązki stron związane z zaistniałym sporem prawnym (*Pre-commencement procedural duties* nawiązujące do anglosaskiej instytucji *Pre-action protocols*). Zgodnie z regułą 51(1) przed

to sąd bez ważnego powodu nie rozstrzygnie inaczej w swoich postanowieniach procesowych. Skonfrontowanie tej normy z zawartym w regule 49 katalogiem czynności z zakresu kierownictwa postępowaniem³⁶ wskazuje jasno na duże znaczenie przywiązywane przez twórców Reguł ELI/UNIDROIT do woli, a zwłaszcza konsensu stron w postępowaniu cywilnym.

VIII. Konkluzje oraz propozycje *de lege ferenda*

Konkludując powyższe rozważania, należy wskazać, że Reguły ELI/UNIDROIT bez wątplenia bazują na założeniu jednolitości sądowego postępowania rozpoznawczego w sprawach spornych, a nie jego dywersyfikacji, uznając tworzenie postępowań

wszczęciem postępowania strony zobowiązane są współdziałać w celu uniknięcia niepotrzebnych sporów sądowych oraz kosztów, ułatwienia wczesnego polubownego rozwiązania sporu oraz, w przypadku gdy ugodowe załatwienie sprawy nie jest możliwe, proporcjonalnego zarządzania przyszłymi postępowaniami zgodnie z regułami 2–11 i 47–50. Już powyższa norma, ukierunkowana przede wszystkim na promowanie pojednawczego (konsensualnego/ugodowego) rozwiązywania sporów, ujawnia zatem ścisły związek przedmiotowych obowiązków z zasadą lojalnego współdziałania oraz proporcjonalności procedury, której podporządkowany jest system aktywnego, sędziowskiego kierownictwa postępowaniem we współpracy ze stronami i ich pełnomocnikami. Nie może przy tym dziwić, iż dążenie do ugodowego załatwienia sporów stanowi również samo w sobie jedną z naczelnych zasad procesowych rządzących Regułami ELI/UNIDROIT (zob. zwłaszcza regułę 3 lit. a oraz reguły 9 i 10). W kontekście dążenia do ugodowego załatwienia sprawy reguła 51(1) stanowi konkretyzację reguł 9(1) i 9(4). Stosownie do reguły 51(2) w celu wzmocnienia ogólnego obowiązku określonego w regule 51(1) strony mogą: a) przekazywać sobie nawzajem informacje co do swoich potencjalnych roszczeń lub środków obrony; b) wyjaśniać, a w miarę możliwości również ograniczać kwestie prawne i faktyczne będące przedmiotem sporu; c) zidentyfikować odpowiednie dowody, aby ułatwić na wczesnym etapie efektywną ocenę zasadności swoich stanowisk pod względem merytorycznym. Według reguły 51(3) strony mogą również: a) rozważyć możliwy harmonogram procesowy przyszłego postępowania; b) oszacować potencjalne koszty procesu; c) rozważyć kwestie przedawnienia, jurysdykcji, środków tymczasowych oraz wszelkich innych kwestii proceduralnych. Jak zatem widać, idea przedprocesowych pertraktacji, poza dyrektywą pojednawczego załatwienia spraw, zasadą współdziałania i proporcjonalności, pozostaje również w ścisłym związku z zasadą autonomii proceduralnej stron. W wypadku, w którym cel pertraktacji w postaci ugodowego zażegnania sporu nie zostanie osiągnięty, poza samą krystalizacją przedmiotu sporu, w tym stanowisk stron, strony mają również możliwość wypracowania konsensusu co do kwestii poddających się ich dyspozycji, zawierając stosowne umowy procesowe, włącznie ze zredagowaniem wspólnego wniosku o przeprowadzenie postępowania na uzgodnionych przez strony zasadach stosownie do reguły 57 i nn.

³⁶ Zgodnie z tym przepisem tam, gdzie jest to konieczne do prawidłowego zarządzania postępowaniem, sąd może w szczególności m.in. wyznaczyć posiedzenie przygotowawcze; określić harmonogram postępowania, w tym porządek oraz terminy wnoszenia pism przygotowawczych oraz dokonywania innych czynności procesowych stron; wyznaczyć terminy posiedzeń i innych czynności w sprawie; określić maksymalną liczbę oraz długość pism procesowych stron; zarządzić obowiązek osobistego stawiennictwa stron na posiedzenie; określić kolejność rozstrzygania poszczególnych kwestii w toku postępowania, w tym zarządzić oddzielną rozprawę, połączenie spraw do wspólnego rozpoznania lub ich rozdzielenie, rozstrzygnąć o celowości wydawania orzeczeń wstępnych lub częściowych co do poszczególnych zagadnień, wydawać rozstrzygnięcia dowodowe, w tym co do zakresu ewentualnej procedury ujawnienia i wymiany dowodów (*disclosure and exchange of evidence*).

odrębnych za rozwiązanie wyjątkowe, wymagające szczególnego uzasadnienia. Kluczem dla zapewnienia maksymalnego unitaryzmu procedury cywilnej jest:

- 1) ufundowanie jej w sposób mocny i czytelny na naczelnych zasadach procesowych traktowanych pragmatycznie i operatywnie, z dążeniem do maksymalnego powiązania tych zasad ze szczegółowymi rozwiązaniami proceduralnymi odnoszącymi się do praw i obowiązków stron, toku procesu, reguł postępowania dowodowego oraz zasad orzekania;
- 2) zapewnienie klarownej, ale i elastycznej struktury dynamicznej postępowania pierwszoinstancyjnego;
- 3) pozostawienie w dyspozycji sądu i stron katalogu instrumentów procesowych pozwalających na dostosowanie sposobu procedowania do potrzeb konkretnego wypadku, w duchu zasady proporcjonalności, dyspozycyjności oraz współdziałania stron i sądu, z silnym podkreśleniem zasady sędziowskiego kierownictwa (zarządzania postępowaniem) opartego na szerokiej, dyskrejonalnej władzy sędziowskiej.

Powyższe założenia powinny stać się kamieniem węgielnym dla przyszłej reformy polskiego prawa procesowego cywilnego, niezależnie od tego, czy przyjmie ona formę próby „generalnego remontu” kodeksu postępowania cywilnego czy też stworzenia nowego kodeksu postępowania cywilnego. Posługując się przy tym zastosowaną metaforą budowlaną, trzeba zauważyć, że próba zasadniczej modernizacji przestarzałej i dysfunkcyjnej konstrukcji (np. Stadion Miejski im. Henryka Reymana przy ul. Reymonta 20 w Krakowie) okazuje się często bardziej czasochłonna i kosztowna, a wreszcie przynosi znacznie gorszy rezultat niż budowa od podstaw w oparciu o spójną koncepcję architektoniczno-budowlaną i przemyślany plan jej realizacji (np. stadion w Gdańsku przy ul. Pokoleń Lechii Gdańsk 1 w Gdańsku).

Uwzględniając trafne postulaty nauki w kierunku ograniczenia liczby postępowań odrębnych, należy opowiedzieć się za likwidacją postępowania uproszczonego jako procedury dysfunkcyjnej i zbytecznej, wraz z przeniesieniem niektórych rozwiązań wypracowanych na potrzeby tej procedury (po ich dopracowaniu) do przepisów o postępowaniu zwykłym. Pozwoliłoby to na uelastycznienie postępowania zwykłego poprzez poszerzenie postawionego do dyspozycji sądu instrumentarium z zakresu sędziowskiego kierownictwa postępowaniem, umożliwiającego dostosowanie sposobu procedowania w każdej konkretnej sprawie do potrzeb jej sprawnego i efektywnego rozpoznania, w sposób zgodny z naczelnymi zasadami procesowymi realizującymi fundamentalne, prawnie chronione wartości. Za celowe uznać można natomiast swoiste „unarodowienie” europejskiego postępowania w sprawie drobnych roszczeń poprzez rozszerzenie zakresu zastosowania tej fakultatywnej procedury na sprawy pozbawione elementu transgranicznego (czysto krajowe).

Dla zapewnienia należytej elastyczności prawa procesowego cywilnego, umożliwiającego jego maksymalną konsolidację, w polskim prawie procesowym cywilnym niezbędne wydaje się poszerzenie katalogu naczelnych zasad procesowych o zasadę proporcjonalności, której rdzeniem jest przekonanie o konieczności takiego ukształtowania procedury sądowej, a następnie stosowania jej reguł w praktyce, by w sposób

optymalny realizować kolidujące ze sobą wartości, w szczególności takie jak dokładność dokonywanych w postępowaniu ustaleń przekładających się na prawidłowość rozstrzygnięcia oraz poziom gwarancji procesowych stron w zakresie prawa do wysłuchania oraz przedstawienia materiału procesowego w relacji do kosztów i czasu trwania postępowania. Właściwe wprowadzenie tej zasady do polskiego prawa procesowego cywilnego byłoby dobrym punktem wyjścia dla stworzenia jednolitej pod względem normatywnym (konstrukcyjnym i redakcyjnym), ale maksymalnie elastycznej (szeroki zakres dyskrecjonalnej władzy sędziowskiej poddanej stosownym mechanizmom kontroli) procedury cywilnej, stwarzającej dogodne ramy prawne dla efektywnego rozpoznawania spraw „drobnych i prostych”, typowych (o przeciętnym stopniu złożoności faktycznej i prawnej), jak i tych najbardziej skomplikowanych, względnie o szczególnej doniosłości z punktu widzenia stron postępowania i interesu publicznego.

Literatura

- Derlatka J., *Ustalenie zasadności lub wysokości świadczenia przy zastosowaniu wiadomości specjalnych w postępowaniu uproszczonym*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 1.
- Flejszar R., *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Karolczyk B., *Formułowanie twierdzeń pozwu oraz zasada „da mihi factum dabo tibi ius” w postępowaniu zwyczajnym w świetle nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 7.
- Kostwiński M., *Merytoryczne rozpoznanie sprawy w procesie cywilnym w ramach konstrukcji odwrócenia sporu*, Warszawa 2019.
- Kostwiński M., *Postępowanie nakazowe i upominawcze po nowelizacji k.p.c. z 4 lipca 2019 r. a postulat szybkości postępowania cywilnego oraz zasada równości* [w:] *Jurisprudencja 14. Założenia aksjologiczne nowelizacji KPC z 4 lipca 2019 r.*, red. S. Cieślak, Łódź 2021.
- May J., *Wpływ zmian normujących postępowanie uproszczone na dochodzenie roszczeń odszkodowawczych (wybrane zagadnienia)*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3.
- Mikelénas V., *The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and Rules of Transnational Civil Procedure and the New Code of Civil Procedure in Lithuania*, „Uniform Law Review” 2001, no. 4.
- Ojczyk J., Rojek-Socha P., *Odrębna procedura cywilna ma wzmocnić pozycję konsumentów*, Prawo.pl, 30 listopada 2020, <https://www.prawo.pl/biznes/odrebna-procedura-cywilna-w-sprawach-konsumentow-nowelizacja-kpc,504828.html>.
- Olaś A., *Elektroniczne postępowanie upominawcze po zmianach na mocy nowelizacji z 4.7.2019 r.* [w:] *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, red. K. Flaga-Gieruszewska, R. Flejszar, M. Malczyk, Warszawa 2020.
- Olaś A., *Postępowanie uproszczone po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* [w:] *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej KPC*, red. P. Ryłski, Warszawa 2020.
- Olaś A., *W stronę modelowego Europejskiego Kodeksu Postępowania Cywilnego: od Projektu Storme do Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 9.
- Schiling M., *Die „principes directeurs” des französischen Zivilprozesses*, Berlin 2002.

- Skibińska M., *Pominięcie przepisów o postępowaniu uproszczonym a sprawniejsze rozwiązanie sporu – próba oceny możliwości zastosowania art. 505¹ § 3 KPC*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 14.
- Skibińska M., *Zakres przedmiotowy postępowania uproszczonego a sprawność postępowania w świetle znolizowanego art. 505 k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2021, nr 3.
- Stürner R., *Rola myśli dogmatycznej w prawie procesowym cywilnym*, „Polski Proces Cywilny” 2017, nr 3.
- Weitz K., *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym [w:] Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.

Streszczenie

Andrzej Olaś

E pluribus unum? O optymalny model procedury cywilnej w sprawach spornych – uwagi na tle Modelowych Europejskich Reguł Postępowania Cywilnego

Artykuł stanowi głos w dyskusji nad pożądanym normatywnym modelem postępowania cywilnego rozpoznawczego w sprawach spornych w aspekcie dążenia do jego ujednoczenia bądź też alternatywnie dalszej dywersyfikacji. Punktem odniesienia dla prowadzonych rozważań są rozwiązania zaproponowane w Modelowych Europejskich Regułach Postępowania Cywilnego ELI/UNIDROIT. W ślad za tymi rozwiązaniami autor opowiada się za możliwie daleko posuniętą unifikacją procedury cywilnej w sprawach spornych opartej na maksymalnie elastycznej regulacji procesowej zakładającej szerokie kompetencje sędziowskie w zakresie kierowania i zarządzania postępowaniem, realizowane w sposób podporządkowany dążeniom do urzeczywistnienia celu i funkcji procesu oraz naczelnym zasad procesowych, ze szczególną rolą zasady współdziałania sądu i stron oraz zasady proporcjonalności.

Słowa kluczowe: model postępowania cywilnego; jednolitość postępowania cywilnego; Modelowe Europejskie Reguły Postępowania Cywilnego ELI/UNIDROIT.

Summary

Andrzej Olaś

E pluribus unum? Search for the Optimal Model of Civil Procedure in Contentious Matters – Comments on the Background of the Model European Rules of Civil Procedure

The article contributes to the discussion on the desirable normative model of civil investigative proceedings in contentious matters in terms of its unification or, alternatively, further diversification. The reference point for the considerations are the solutions proposed in the ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Following these regulations, the author advocates a far-reaching unification of civil procedure in contentious cases based on a maximally flexible procedural framework. It should assume broad judicial discretionary powers in the field of directing and managing proceedings in manner subordinated to the pursuit of the implementation of

the purpose and functions of the process. It should also take into account the main procedural principles, with the special recognition of the principle of cooperation between the court and the parties, and the principle of proportionality.

Keywords: model of civil procedure; uniformity of civil procedure; ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.